

POLITYKA JĘZYKOWA SZWECJI

IWONA KOWAL

Abstract: The paper presents language policy in Sweden from 16th to 21st century. During many centuries Sweden aimed at making Swedish the dominant language in every domain and for every national group living in Sweden. Currently, Swedish has been recognized as the main language in Sweden which implicates the use of other languages in the country. Many activities are carried out in order to make the language used in public institutions easy and intelligible. Sweden offers courses in Swedish for immigrant children and adults, as well as courses in minority languages spoken as first languages and in sign language. There are also many institutions in Sweden which act in order to cultivate and promote Swedish.

Key words: language policy, Sweden, language cultivation

Wstęp

W kontekście europejskim Szwecja jest krajem, który pod wieloma względami nie może być traktowany jako kraj tzw. przeciętny w rozumieniu statystycznym – czyli wykazującym dane zbliżone do średniej europejskiej. Terytorium Szwecji jest jednym z większych, lecz gęstość zaludnienia jest niemal najniższa w Europie. Jednocześnie w Szwecji mieszka bardzo wielu imigrantów. Jest to drugi kraj w Europie (po Szwajcarii), gdzie odsetek osób urodzonych poza granicami kraju jest najwyższy (Eurostat 2019). Imigranci skupieni są głównie w dużych ośrodkach miejskich. Według danych szwedzkiego Głównego Urzędu Statystycznego (*Statistiska Centralbyrån*) w trzech największych miastach (Sztokholmie, Göteborgu i Malmö) średni odsetek osób obcego pochodzenia wynosi 37%. Za osoby obcego pochodzenia uznaje się w Szwecji osoby, które urodziły się zagranicą lub osoby urodzone w Szwecji, lecz których oboje rodziców urodziło się zagranicą. Obecnie takich osób jest

w Szwecji jest 26%. Na terenie trzech gmin: Botkyrka, Södertälje (należących do sztokholmskiego okręgu administracyjnego) oraz Haparanda (w północnej Szwecji) osoby obcego pochodzenia stanowią nawet większość mieszkańców (Statistiska Centralbyrån 2020). Taka struktura demograficzna nie jest dla Szwecji całkowicie nowa. Rosnący przyrost ludności pochodzenia nieszwedzkiego powiązany był ściśle z sytuacją geopolityczną świata. Aż do początku XX wieku więcej osób emigrowało ze Szwecji, niż do niej przyjeżdżało. Od roku 1930 tendencja jednak się odwróciła. Początkowo do Szwecji przybywali głównie imigranci z sąsiednich krajów oraz Stanów Zjednoczonych (często dzieci wcześniejszych emigrantów szwedzkich). Jednak od końca drugiej wojny światowej struktura narodowościowa imigrującej ludności stała się o wiele bardziej zróżnicowana. Obecnie w Szwecji mieszkają osoby urodzone w niemal 200 krajach, z których najliczniej reprezentowane są: Syria, Irak, Finlandia, Polska i Iran. (Statistiska Centralbyrån 2020). Tak duża heterogeniczność narodowościowa implikuje ogromną różnorodność językową w Szwecji i stawia przed państwem szwedzkim wyzwanie opracowania działań służących z jednej strony utrzymaniu wiodącej roli języka szwedzkiego jako języka, którym posługuje się większość społeczeństwa, z drugiej jednak umożliwiających asymilację mieszkańców pochodzących z innych krajów i posługujących się różnymi językami. Działania takie są o tyle trudniejsze, że dostosowane muszą być do osób reprezentujących różne narodowości, języki i kultury oraz różny poziom wieku i wykształcenia – zarówno analfabetów jak i osoby z wyższym wykształceniem. Z tego powodu, a także z uwagi na ogólnoswiatową sytuację związaną z migracją ludności, zasadnym wydaje się przedstawienie polityki językowej Szwecji zarówno wobec języka szwedzkiego jak i innych języków, obecnych w codziennym życiu jego mieszkańców.

Polityka językowa Szwecji – rys historyczny

Za początek narodowego państwa szwedzkiego uznaje się rok 1523, kiedy Gustaw Waza objął tron szwedzki. Za czasów jego rządów opublikowano pierwsze tłumaczenie Pisma Świętego na język szwedzki, co zapoczątkowało szereg instytucjonalnych działań zmierzających do wzmocnienia roli języka szwedzkiego jako języka ogólnonarodowego. Ich celem było przede wszystkim używanie języka szwedzkiego jako głównego języka nie tylko w codziennej komunikacji, lecz także w literaturze czy tekstach naukowych. Zmierzano do ciągłego poszerzania słownictwa szwedzkiego, nieopierającego się jednak na zapożyczeniach z aktualnie dominujących języków. Poza tym język szwedzki miał zostać ustandaryzowany, tak aby zniwelować różnice na poziomie indywidualnym, społecznym czy regionalnym.

Podobnie jak w wielu państwach europejskich, język narodowy konkurował z łaciną, językiem niemieckim czy językiem francuskim. Dzięki reformacji i wpro-

wadzeniu języka szwedzkiego do liturgii, w życiu kościelnym rola języka szwedzkiego zaczynała zyskiwać coraz bardziej na znaczeniu, jednak w innych domenach aż do końca XVII wieku dominowała łacina. W szkołach język szwedzki pojawiał się jedynie w nauce czytania oraz na lekcjach religii. W XVIII wieku nasiliły się tendencje narodowościowe. Szwecja przeżywała okres rozkwitu i, podążając za ideologią utylitaryzmu, wzmożono działania służące udostępnieniu dzieł literatury i nauki szerokiemu kręgowi odbiorców – nie tylko tych, znających łacinę. Jednym z takich działań było założenie w 1739 roku Akademii Nauk (*Vetenskapsakademien*), finansowanej przez skarb państwa. Akademia publikowała swoje pisma w języku szwedzkim, a jednym z jej celów było pielęgnowanie języka szwedzkiego. Jednocześnie nie umniejszano roli innych języków. Wraz z przystępowaniem do Akademii członków zagranicznych, umożliwiano używanie łaciny, języka francuskiego, niemieckiego, angielskiego i włoskiego jako języków powszechnie znanych. W 1755 powstała Akademia Nauk Humanistycznych (*Vitterhetsakademien*), która za cel stawiała sobie między innymi pielęgnowanie języka szwedzkiego. Zwracano także uwagę na łacinę i język francuski jako języki o dużym znaczeniu dla nauki (Teleman 2002).

Trzecią instytucją państwową stworzoną dla wspierania rozwoju języka szwedzkiego była Akademia Szwedzka (*Svenska Akademien*), założona w roku 1786 z inicjatywy króla Gustawa III Adolfa i wzorowana na pierwszej tego typu instytucji w Europie, Akademii Francuskiej *Académie française*. Była ona jednocześnie jedyną instytucją szwedzką, której głównym, a nie jednym z kilku celów, było pielęgnowanie języka szwedzkiego. Zgodnie ze statutem Akademii miała ona działać na rzecz wspierania czystości, siły oddziaływania i prestiżu języka szwedzkiego. Król nałożył także na członków Akademii obowiązek stworzenia Słownika języka szwedzkiego i gramatyki szwedzkiej. Akademia Szwedzka miała ponadto organizować coroczne konkursy krasomówcze i poetyckie oraz funkcjonować jako sąd ostatecznej instancji w sprawach dobrego smaku. Król Adolf III Gustaw ustanowił 18-osobowy skład Akademii, spośród którego sam wyznaczył 13 członków, którzy następnie mieli dobrać kolejnych pięciu. Początkowo Akademia miała składać się z 20 członków – czyli połowy liczebności składu Akademii Francuskiej, jednak ostatecznie obejmuje 18 członków. Stąd nazywa się ich „Osiemnastoma” (szw. *De Aderton*). Przyczyny zmniejszenia pierwotnie zaplanowanej liczby nie są znane, istnieją jednak przypuszczenia, że szwedzkie brzmienie wyrazu „Dwudziestu” (szw. *De Tjugo*) miało dla króla znacznie mniej szlachetny wydźwięk niż *De Aderton*. Przez lata działalność Akademii Szwedzkiej ewoluowała, choć nie zmieniła swojego głównego celu, tj. propagowania rozwoju języka, literatury i kultury szwedzkiej. Jednym z najbardziej znanych działań Akademii jest przyznawanie Nagrody Nobla z literatury (Svenska Akademien 2020).

Działania państwa w celu wzmocnienia pozycji języka szwedzkiego związane także były z sytuacją polityczną i zdobywaniem nowych terenów w wyniku wojen.

Norrby i Håkansson (2007) wyróżniają dwie szczególnie radykalne metody szwedzacji terenów zdobytych przez Szwecję. Pierwsza dotyczyła duńskich obszarów, które w 1658 roku, na mocy traktatu w Roskilde, stały się częścią Szwecji. Jednym z pierwszych działań organów państwa było utworzenie w Lundzie uniwersytetu, którego celem było kształcenie urzędników lojalnych wobec państwa i kościoła szwedzkiego i w ten sposób zapobieganie wyjazdom do Kopenhagi, gdzie istniałoby ryzyko identyfikowania się z Danią. Kilka lat później język szwedzki wyparł język duński z liturgii, wprowadzono także zakaz importu i posiadania biblii po duńsku. Znacznie szerzej zakrojone działania miały miejsce po wojnie rosyjsko-szwedzkiej na początku XIX wieku, w wyniku której część terenów fińskojęzycznych w dolinie rzeki Torne została przyznana Rosji, wchodząc w skład Księstwa Finlandii, a część pozostała w Szwecji. Wówczas Szwecja rozpoczęła działania zmierzające do szwedzacji fińskojęzycznej, 7-tysięcznej ludności, skupiające się głównie na wprowadzeniu języka szwedzkiego do szkół. Choć na początku językiem nauczania na terenie Tornedalen był język fiński, od 1888 jedynym językiem stał się język szwedzki, co skutkowało koniecznością nauki przez fińskojęzyczne dzieci nowego języka wraz z rozpoczęciem nauki w szkole. Z bibliotek usuwano książki fińskojęzyczne, zatrudniano nauczycieli nieznających języka fińskiego, aby nakłonić uczniów do używania wyłącznie języka szwedzkiego. Używanie języka fińskiego zabronione było także w czasie przerw między lekcjami. Na początku XX wieku tereny w dolinie Torne zostały całkowicie zeszwedczone i dopiero w 1935 zezwolono na włączenie do programu nauczania języka fińskiego jako języka nadobowiązkowego. Literaturę fińskojęzyczną można jednak było ponownie kupować w roku 1957 i wtedy także zniesiono zakaz rozmów w języku fińskim podczas przerw (Norrby & Håkansson 2007).

Tendencje do unifikacji językowej w Szwecji obejmowały jednak nie tylko tereny zdobyte przez Szwecję. Północne tereny kraju od tysiącleci zamieszkiwali Saamowie, zajmujący się głównie hodowlą reniferów i choć z politycznego punktu widzenia byli oni obywatelami Szwecji, aż do roku 1911 nie mieli prawa wyborczego w Szwecji. Także i definicja Saama początkowo obejmowała wyłącznie osoby zajmujące się hodowlą reniferów. Następnie ewoluowała i zaczęła odnosić się nie tylko hodowców reniferów, lecz także do osób spokrewnionych z nimi, choć nieprowadzących takiej działalności. Obecnie szwedzka ustawa o Saamach definiuje tę grupę jako osoby uważające się za Saamów, dla których językiem codziennych kontaktów jest saami lub których rodzice czy dziadkowie mówili w języku saami. Z uwagi na specyfikę życia wielu Saamów – koczowniczy tryb życia, działania państwa szwedzkiego nie miały tak zdecydowanego charakteru, jak w przypadku ludności z terenów podbitych. Skupiały się one bardziej na działalności misyjnej, tj. szerzeniu chrześcijaństwa (luteranizmu) niż edukacyjnej. Szkoły, które powstawały na terenach zamieszkiwanych przez Saamów, obejmowały jednak niewielką część dzieci. Nauczanie w szkołkach kościelnych czy tzw. szkołach lapońskich odbywało się głównie w języku saami, lecz w tzw. szkołach misyjnych językiem podstawo-

wym był język szwedzki. Szkoła powszechna dla dzieci saamskich powstała w roku 1896 i oferowała zajęcia zarówno po lapońsku, jak i po szwedzku. Język lapoński miał być jednak wyłącznie językiem pomocniczym w celu szybkiego opanowania języka szwedzkiego, tak aby wszystkie lekcje w późniejszych latach nauki mogły być prowadzone wyłącznie w języku szwedzkim. W 1913 powstały tzw. szkoły koczownicze (szw. *nomadskolor*), przeznaczone dla dzieci z rodzin koczowniczych. Językiem nauczania w tych szkołach był język szwedzki, choć tematy nauczania obejmowały zagadnienia związane z życiem i kulturą lapońską. Dopiero w 1957 w wyniku reformy dzieci saamskie mogły wybierać między szkołą koczowniczą a zwykłą szkołą podstawową. Język saami stał się jednym z przedmiotów w szkole, poza tym w języku tym nauczano niektóre inne przedmioty.

Status języka szwedzkiego

Choć język szwedzki używany był przez społeczeństwo szwedzkie przez stulecia, jego status nie był jednak prawnie określony. W konstytucji szwedzkiej, składającej się z czterech odrębnych części traktujących o: ustroju państwa, zasadach przekazywania tronu, wolności mediów i swobodzie wypowiedzi, nie ma zapisu o języku urzędowym Szwecji. Kwestie stworzenia regulacji prawnych w tym zakresie zaczęły coraz częściej pojawiać się w debacie publicznej wraz z przystąpieniem Szwecji do Unii Europejskiej (1995), coraz większą obecnością języka angielskiego w wielu domenach życia oraz wzrostem różnorodności językowo-kulturowej w społeczeństwie spowodowanej wieloletnią imigracją. W 1997 roku rząd szwedzki zlecił ówczesnej Komisji Języka Szwedzkiego *Svenska Språknämnden* opracowanie analizy potrzeb stworzenia programu działań na rzecz wspierania języka szwedzkiego. Rok później Rada stworzyła propozycję takiego programu, który m. in. miał przeprowadzić działania zmierzające do usankcjonowania pozycji języka szwedzkiego w Szwecji, tak aby pozostał on językiem obejmującym wszystkie domeny życia i językiem używanym przez wszystkich jego mieszkańców w kontaktach prywatnych i kontekstach oficjalnych (Hyltenstam 1999).

W 2000 roku rząd szwedzki podjął decyzję o utworzeniu komisji parlamentarnej, która miała opracować ostateczny program działań na rzecz języka szwedzkiego. Program taki powstał dwa lata później, lecz dopiero w 2005 roku parlament zatwierdził opracowaną przez ten program politykę językową Szwecji, która miała obejmować cztery cele: (i) język szwedzki ma być głównym językiem używanym w Szwecji, (ii) język szwedzki ma być językiem obejmującym wszystkie domeny i całe społeczeństwo, (iii) język szwedzki używany w przestrzeni publicznej ma być uporządkowany, prosty i zrozumiały oraz (iv) każdy musi mieć prawo do rozwijania i nabywania języka szwedzkiego, własnego języka ojczystego i języka mniejszości narodowej oraz mieć możliwość nauki języka obcego (Institutet för språk och folkminnen 2019).

W 2009 roku weszła w życie ustawa o języku, w której zawarto powyższe cele. W ustawie znalazły się zapisy dotyczące języka szwedzkiego, szwedzkiego języka migowego, języków mniejszości narodowych, używania języka w życiu publicznym, w kontekstach międzynarodowych oraz kwestie dostępu do języków. Zgodnie z ustawą język szwedzki jest głównym językiem w Szwecji, wspólnym dla całego społeczeństwa. Każdy powinien mieć dostęp do języka szwedzkiego i móc go używać we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Szczególna odpowiedzialność za używanie i rozwijanie języka szwedzkiego ma spoczywać na organach państwowych i samorządowych. Poza tym ustawa wymienia języki mniejszości narodowych (fiński, jidysz, meänkieli, romani chib i saami) i wskazuje na obowiązek państwa i samorządów w chronieniu i promowaniu tych języków oraz szwedzkiego języka migowego. Językiem używanym w sądownictwie i urzędach administracji publicznej ma być język szwedzki, który ma być uporządkowany, prosty i zrozumiały. Urzędy mają obowiązek udostępniania, używania i tworzenia terminologii szwedzkiej w ramach obszarów swojej działalności. Oficjalnym językiem Szwecji w kontaktach międzynarodowych ma być język szwedzki. Należy także dbać o zachowanie szwedzkiego jako jednego z oficjalnych języków w Unii Europejskiej. Każda osoba zamieszkała w Szwecji musi mieć możliwość nauki, używania języka szwedzkiego i rozwijania swoich umiejętności językowych. Możliwość ta dotyczy także osób posługujących się językami mniejszości narodowych i szwedzkim językiem migowym. Poza tym osoby o innym języku ojczystym powinny mieć możliwość rozwijania swoich umiejętności w tym języku i używania go. Za realizację wszystkich zapisów ustawy odpowiadają organy państwowe i samorządowe (Sveriges Riksdag 2009).

Zapisy ustawy bez wątplenia regulują kwestie statusu języka szwedzkiego i innych języków w Szwecji oraz wyraźnie podkreślają rolę państwa w realizacji jej postanowień. Z językowego punktu widzenia zastanawiać może użycie sformułowania, że język szwedzki jest językiem głównym, a nie oficjalnym. W pracach podczas tworzenia programu działań na rzecz wspierania języka szwedzkiego znalazły się argumenty, wyjaśniające późniejsze użycie takiego określenia. Przede wszystkim autorzy opracowania zwrócili uwagę na fakt, że nazwa „język oficjalny” nie odpowiada szwedzkiemu kontekstowi językowemu, gdyż także i usankcjonowane języki mniejszości narodowych mogłyby być nazwane językami oficjalnymi. Natomiast określenie „język główny” podkreśla znaczenie języka szwedzkiego jako języka, którego używa znaczna większość mieszkańców Szwecji, i jednocześnie implikuje obecność innych języków (Regeringskansliet 2002).

W celu ułatwienia zrozumienia zapisów ustawy Rada Języka Szwedzkiego opublikowała broszurę informacyjną *Språklagen i praktiken – riktlinjer för tillämpning av språklagen* (pol. Ustawa o języku w praktyce – wytyczne stosowania ustawy o języku), w której nie tylko w prosty sposób wyjaśniono poszczególne sformułowania zawarte w ustawie, lecz także przedstawiono przykłady, jak poszczególne

zapisy można realizować. Zgodnie z założeniami autorów broszura miała stanowić pewnego rodzaju podręcznik zarówno dla indywidualnych mieszkańców, jaki i instytucji objętych postanowieniami ustawy (Språkrådet 2011).

Realizacja założeń polityki językowej Szwecji

Po sformułowaniu celów polityki językowej i zapisaniu ich w ustawie o języku instytucje państwowe zintensyfikowały działania mające na celu ich realizację. Pierwszy cel (język szwedzki ma być głównym językiem używanym w Szwecji) jest właściwie celem nadrzędnym dla pozostałych, dlatego w niniejszym opracowaniu omówiona zostanie realizacja trzech kolejnych. Jednym z najszerzej zakrojonych działań państwa było i nadal jest uproszczenie języka instytucji publicznych, tak aby był on zrozumiały dla wszystkich mieszkańców Szwecji. Działania te nie rozpoczęły się jednak wraz z wejściem w życie ustawy. Wytyczne dotyczące uproszczenia języka urzędowego (przede wszystkim prawniczego) pojawiły się już w latach 60-tych XX wieku. Pod koniec lat 70-tych na Uniwersytecie w Sztokholmie utworzono dwuipółletni program kształcenia dla konsultantów językowych, którzy zatrudniani są przez firmy i instytucje, aby pomagać im w dopasowaniu publikowanych informacji do szerokiego kręgu odbiorców, tak aby były one zrozumiałe dla osób niebędących specjalistami w danej dziedzinie. W 1993 roku rząd szwedzki powołał grupę ds. prostego języka (szw. *Klarspråksgruppen*), której celem miało być promowanie w instytucjach działań służących ochronie języka. Poza tym od roku 1991 Rada Języka Szwedzkiego wydaje broszurę informacyjną zawierającą zasady pisowni i językowego formułowania pism urzędowych (*Myndigheternas skrivregler*). (Regeringskansliet 2006). Broszura jest na bieżąco aktualizowana. Obecnie pojawiło się osiem jej wydań, ostatnie w roku 2014. W publikacji znajduje się szereg praktycznych porad, dotyczących m.in. używania zaimków, zapisu, odmiany i tworzenia wyrazów czy zapisywania skrótów lub danych liczbowych.

Działania na rzecz uproszczenia języka urzędowego są bardzo obszerne. Instytucje nie tylko mają możliwość zatrudnienia konsultantów językowych czy korzystania ze specjalnie opracowanych publikacji ułatwiających sporządzanie tekstów w prostym języku. Stworzono także internetowy test prostego języka, po wypełnieniu którego można sprawdzić, czy dany dokument spełnia takie wymogi. Istnieją trzy wersje testów: dla raportów, dla decyzji administracyjnych i dla orzeczeń sądowych (Språkrådet 2019). Poza tym co roku przyznawana jest nagroda tzw. Kryształ prostego języka (szw. *Klarspråkskristallen*) dla urzędu, gminy lub regionu za uzyskanie bardzo dobrych wyników w działaniach na rzecz stosowania prostego języka. Rada Języka Szwedzkiego wydaje także kwartalnik *Klarspråk – Bulletin från språkrådet*, w którym publikowane są artykuły na temat używania prostego języka w Szwecji i zagranicą. Wszystkie strony internetowe gmin czy urzędów administra-

cji terenowej i centralnej poza wersją standardową posiadają także wersję uproszczoną, do łatwego czytania (szw. *lättläst*), która przeznaczona jest głównie dla osób z trudnościami w czytaniu czy dla imigrantów słabo znających język szwedzki.

Za realizację czwartego celu polityki językowej, tj. możliwości nabywania i rozwijania języka szwedzkiego, własnego języka ojczystego czy języka mniejszości narodowych oraz nauki języka obcego odpowiadają przede wszystkim samorządy. Język szwedzki jest jednym z podstawowych przedmiotów w szkole podstawowej i ponadpodstawowej. Dla uczniów, dla których nie jest to język ojczysty, oferowany jest przedmiot: Język szwedzki jako język drugi (szw. *Svenska som andraspråk*). Poza tym w przedmiocie mogą uczestniczyć też uczniowie, dla których język szwedzki jest językiem prymarnym, lecz którzy wcześniej uczęszczali do szkół zagranicą oraz uczniowie będący imigrantami, którzy na co dzień porozumiewają się po szwedzku ze swoimi opiekunami prawnymi. W rozporządzeniu o organizacji szkolnictwa (szw. *Skolförordningen*) (Utbildningsdepartementet 2011), regulującym m. in. zasady przeprowadzania takich zajęć, znajduje się zapis, że przedmiot ten powinien być oferowany w szkole, jeśli istnieje taka potrzeba (w domyśle: do szkoły uczęszczają uczniowie niebędącymi rodzimymi użytkownikami języka szwedzkiego), a stosowną decyzję podejmuje dyrektor szkoły. Liczba godzin jest taka sama jak dla przedmiotu Język szwedzki (dla rodzimych użytkowników języka) i wynosi 1490 godzin (około 5 godzin tygodniowo) w szkole podstawowej i 300 godzin w szkole ponadpodstawowej (około 3 godzin tygodniowo). Efekty kształcenia dla przedmiotu „Język szwedzki jako język drugi” i „Język szwedzki” dają takie same prawa przy staraniu się o przyjęcie do szkoły wyższej. I w jednym, i w drugim przypadku uczeń musi uzyskać ocenę co najmniej dopuszczającą (E w skali A do F), aby mieć możliwość rekrutacji (Skolverket 2020).

Uczestnictwo w zajęciach języka szwedzkiego jako drugiego zakłada jednak na tyle dobrą znajomość języka szwedzkiego, że uczeń jest w stanie brać udział w innych zajęciach szkolnych, które prowadzone są w języku szwedzkim. W przypadku dzieci nowoprzybyłych do Szwecji, których znajomość języka nie jest na tyle dobra, organizowane są zajęcia języka szwedzkiego oraz innych przedmiotów w ramach tzw. klas przygotowawczych. Uczniowie uczęszczają na takie zajęcia do chwili uznania przez nauczyciela, że poradzą sobie na zajęciach prowadzonych wyłącznie w języku szwedzkim. Uczestnictwo w zajęciach klasy przygotowawczej nie może jednak trwać dłużej niż dwa lata (Skolverket 2016). Dostęp do nauki języka szwedzkiego mają także dorośli imigranci. Dla nich gminy organizują kursy zwane „Język szwedzki dla imigrantów” (szw. *Svenska för invandrare*), w skrócie sfi. Do uczestnictwa w kursie należy mieć ukończone 16 lat i mieszkać w Szwecji. Nie ma określonej górnej granicy wiekowej. Kursy organizowane są przez gminy oraz tzw. wyższe szkoły ludowe (szw. *Folkhögskolor*) i są bezpłatne. Jeden cykl kursu trwa cztery tygodnie i obejmuje piętnaście godzin tygodniowo. Oferowane są trzy poziomy nauki, każdy z nich składa się z czterech stopni. Poziom pierwszy przeznaczony jest

dla osób nieumiejących czytać ani pisać lub osób, które bardzo krótko pobierały naukę w szkole (Utbildningsinfo 2017).

Realizując zapis ustawy o języku mówiący o możliwości używania i rozwijania języka ojczystego, państwo szwedzkie oferuje także naukę języków ojczystych w szkole. Aby szkoła mogła zaoferować zajęcia w języku ojczystym, język szwedzki nie może być językiem prymarnym dla co najmniej jednego z opiekunów prawnych ucznia, uczeń musi używać danego języka w domu w codziennej komunikacji oraz posiadać podstawowe umiejętności w tym języku. Dyrektor szkoły ma obowiązek zorganizować takie zajęcia, jeśli spełnione są trzy warunki: w szkole jest co najmniej pięciu uczniów mających prawo do nauki danego języka ojczystego, uczniowie ci chcą się uczyć języka oraz dostępny jest odpowiedni nauczyciel. W przypadku szkoły podstawowej organ prowadzący ma obowiązek oferowania nauki języka ojczystego przez co najmniej siedem lat (nauka w szkole podstawowej w Szwecji trwa dziewięć lat). Podobne zasady obowiązują w przypadku nauki jednego z języków uznanych za języki mniejszości narodowych, zgodnie z Konwencją Ramową Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych (w Szwecji są to: j. fiński, meänkieli, jidysz, romani chib i saami). Uczniom tych języków przysługują jednak nieco większe prawa: nie muszą oni wcześniej znać danego języka (w przypadku szkoły podstawowej) ani nie musi to być język codziennej komunikacji w domu. Nie obowiązuje tutaj także wymóg zgłoszenia się co najmniej pięciu uczniów, aby zajęcia mogły być realizowane. Przy spełnieniu pozostałych wymogów wystarczy jeden chętny uczeń, a szkoła musi mu zaoferować zajęcia z języka ojczystego (Skolverket 2020).

Państwo umożliwia używanie języków mniejszości narodowych także i poza szkołą. W przypadku języka fińskiego, meänkieli i saami wyznaczono obszary administracyjne, obejmujące gminy, w których mieszka dużo mieszkańców należących do grup etnicznych mówiących tymi trzema językami. Dla języka fińskiego jest to 66 gmin, dla meänkieli – 9, a dla saami – 25 gmin. Na terenie tych gmin osoby posługujące się danym językiem mają prawo używania go w komunikacji z urzędami administracji publicznej, które mają obowiązek odpowiedzi na korespondencję w odpowiednim języku mniejszości narodowej. Na terenie wybranych obszarów administracyjnych członkowie fińskiej, meänkielskiej i saamskiej mniejszości narodowej mają także prawo do używania swojego języka w sprawach sądowych, w których są stroną lub pełnomocnikiem strony. Ponadto osobom starszym, którym przysługuje prawo opieki państwa, udostępniany jest personel posługujący się danym językiem mniejszości narodowej (Sveriges Riksdag 2009).

Ustawa o języku nadaje także specjalny status szwedzkiemu językowi migowemu. Od strony urzędowej język ten wyodrębniony był już wcześniej jako osobny język. W 1981 rząd szwedzki oficjalnie uznał język migowy jako język osób głuchych i niedosłyszących. Szwecja stała się pierwszym krajem na świecie, który dokonał takiego oficjalnego aktu. Dwa lata później utworzono program kształcenia dla

szkół specjalnych, w którym znalazł się zapis, że językami nauczania są język migowy i język szwedzki. Użycie języka migowego było wspierane przez państwo szwedzkie od wielu lat. Dotowało ono m.in. działalność studenckich kół języka migowego, w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku uruchomiło program kształcenia tłumaczy języka migowego. W latach siedemdziesiątych powstała także profesjonalna grupa teatralna *Tyst teater*, składająca się z niesłyszących aktorów, która obecnie jest częścią szwedzkiego teatru narodowego *Riksteatern*. Nauka języka migowego w Szwecji sięga korzeniami do początku XIX wieku. Obecnie w Szwecji jest pięć państwowych szkół dla osób niesłyszących, w których nauka trwa dziesięć lat. W Örebro znajduje się także szkoła ponadpodstawowa, w której dzieci niesłyszące włączane są do klas integracyjnych, gdzie zapewnia się im nauczycieli lub tłumaczy języka migowego. Uczelnie szwedzkie oferują także kształcenie na kierunkach „Język migowy” oraz „Język szwedzki jako język drugi dla osób niesłyszących”. W roku 1990 na Uniwersytecie w Sztokholmie przyznano pierwszy na świecie tytuł profesora języka migowego (prof. Brita Bergman) i obecnie istnieje tam możliwość prowadzenia pracy naukowej z zakresu języka migowego (Bergman & Nilsson 1999).

Ochrona języka szwedzkiego

Poza działaniami związanymi ze statusem języka szwedzkiego i innych języków ważną rolę w realizacji celów polityki językowej pełni także ochrona języka, która, według Haugena obejmuje prace instytucji językowych związane z kształtowaniem i standaryzacją języka (Haugen 1969, 701). W Szwecji istnieje wiele takich instytucji. Za najważniejsze z nich należy jednak uznać Radę Języka Szwedzkiego (szw. *Språkrådet*) oraz wspomnianą wcześniej Akademię Szwedzką (szw. *Svenska Akademien*). Poza tym kwestiami ochrony języka w określonych dziedzinach zajmują się m.in. Grupa ds. języka mediów (szw. *Mediespråksgruppen*), Rada ds. toponimii (szw. *Ortnamnssrådet*) czy Szwedzki Instytut ds. Standardów (szw. *Svenska Institutet för Standarder*). Najszerszą działalność związaną z ochroną języka prowadzi jednak Rada Języka Szwedzkiego. Jej początki sięgają połowy XX wieku, kiedy utworzono Komisję ds. ochrony języka (szw. *Nämnden för svensk språkvård*). W 1972 została ona upaństwowiona i otrzymała nazwę *Svenska språknämnden*. W 2006 komisja weszła w skład Instytutu *Institutet för språk och folkminne*, zyskując obecną nazwę *Språkrådet*. Jest to oficjalny organ zajmujący się kwestiami polityki językowej i ochrony języka. Najważniejszą funkcją Rady Języka Szwedzkiego jest pomoc i doradztwo dotyczące używania języka szwedzkiego, szwedzkiego języka migowego i pięciu oficjalnie uznanych języków mniejszości narodowych. Rada wydaje także publikacje językowe, wśród których najpopularniejszymi są zasady pisowni szwedzkiej *Svenska skrivregler* i podręcznik prawidłowego używania języka *Språk-*

riktighetsboken. Jest także organem koordynującym prace związane z używaniem prostego języka *klarspråk*. Ponadto Rada zbiera co roku nowe wyrazy pojawiające się w Szwecji, a następnie publikuje ich listę, wybierając spośród nich sto, które uzna za najważniejsze. Poza tym pełni rolę doradcą w kwestiach użycia języka (Språkrådet 2020).

Drugą ważną instytucją, której główną funkcją jest dbanie o język szwedzki, jest Akademia Szwedzka. Realizując postanowienia statutu, mówiące o pracy na rzecz wspierania czystości, siły oddziaływania i prestiżu języka szwedzkiego, Akademia wydaje słowniki i gramatyki szwedzkie oraz przyznaje szereg nagród za osiągnięcia w dziedzinie języka, literatury i kultury szwedzkiej. Wśród nagród obejmujących kwestie języka szwedzkiego znajduje się nagroda za ochronę języka (szw. *Språkvårdspriset*), która od 1953 przyznawana jest za badania nad językiem szwedzkim i jego ochroną, nagroda im. Margit Pålson (szw. *Margit Pålsons pris*) za szczególne zasługi dla języka szwedzkiego czy nagroda *Svenska Akademiens språkforskarpris* honorująca wybitnych językoznawców szwedzkich (Svenska Akademien 2020). Niezwykle ważna jest działalność publikacyjna Akademii Szwedzkiej. Swoją pierwszą gramatykę języka szwedzkiego wydała w 1836 roku, w 1893 opublikowała pierwszy tom olbrzymiego słownika *Svenska Akademiens ordbok*, który nadal nie został dokończony. Obecnie opublikowane są tomy obejmujące wyrazy do litery V. Dokończenie słownika planowane jest ostatecznie na 2021 rok. Wydany został jednak inny słownik języka szwedzkiego, trzypięciotomowy *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (w skrócie SO), zawierający ok 65 000 słów z opisaniem znaczenia i użyciem w konstrukcjach językowych. Bardzo ważnym słownikiem jest *Svenska Akademiens ordlista* (w skrócie SAOL), którego pierwsze wydanie pojawiło się w 1874, a dotychczas ostatnie, osiemnaste, w 2015 roku. Jest to wykaz około 100 000 aktualnie używanych słów języka szwedzkiego wraz z ich odmianą, wymową i czasem znaczenia. SAOL jest odzwierciedleniem rozwoju języka, wraz z każdym kolejnym wydaniem pojawiają się nowe wyrazy, które zaczęły być powszechnie używane lub znane, lecz o nowej wymowie czy fleksji. W ostatnim wydaniu słownika znalazły się m.in. słowa używane przez imigrantów i stosowane pierwotnie jedynie w obszarach o dużym skupisku osób o pochodzeniu nieszwedzkim, które weszły do powszechnego użycia: *keff* oznaczające „zły” (pochodzący z arabskiego) czy *guss* (dziewczyna) pochodzący z języka tureckiego. Poza tym Akademia Szwedzka wydała dwie gramatyki języka szwedzkiego: czterotomową *Svenska Akademiens grammatik* przeznaczoną głównie dla językoznawców, studentów czy nauczycieli języka oraz jej skróconą i uproszczoną wersję *Svenska Akademiens språklära*. W dążeniu do udostępnienia swoich publikacji szerokiemu kręgowi odbiorców wszystkie wyżej wymienione publikacje (z wyjątkiem ostatniej, krótkiej gramatyki) są dostępne za darmo w internecie. Poza tym słowniki SAOL i SO można ściągnąć na urządzenia mobilne w postaci bezpłatnej aplikacji.

Działania instytucjonalne a zmiany w języku szwedzkim

Język szwedzki jak każdy język żywy ulega ciągłym zmianom, które następnie podlegają standaryzacji i stają się normą językową. Z perspektywy polityki językowej Szwecji przedstawione tu zostaną dwie zmiany, które zasługują na szczególną uwagę ze względu na ich wyraźne odbicie w działaniach urzędów czy instytucji szwedzkich. Pierwsza z nich dotyczy zmiany formy adresatywnej, i nazywana jest powszechnie *du-reformen* (reformą formy „ty”). Na początku XX wieku przy zwracaniu się do innej osoby powszechne było używanie tytułów i nazwisk. Zaimek drugiej osoby liczby mnogiej *ni* początkowo występował w swojej prototypowej formie zwracania się do kilku obecnych osób, lecz z czasem jego użycie zostało ograniczone do osób nieposiadających żadnego tytułu, czyli często o niższym statusie społecznym (Norrby, 2004). W drugiej połowie XX wieku wraz ze zmianami społecznymi przejawiającymi się m. in. w swobodniejszym sposobie ubierania się i coraz większej demokratyzacji zanikały różnice między grupami społecznymi, co spowodowało coraz częstsze zwracanie się do siebie nawzajem przy użyciu zaimka drugiej osoby liczby pojedynczej (*du*) i jednocześnie coraz rzadsze używanie zaimka liczby mnogiej *ni* jako kojarzonego ze zwrotem upokarzającym status rozmówcy. Podczas swojego przemówienia powitalnego Bror Rexed, ówczesny dyrektor państwowego urzędu zdrowia *Medicinalstyrelsen*, poinformował pracowników, że będzie się do nich zwracał, używając formy *du* (pol. ty) i do tego samego zachęcił pozostałych członków personelu. Zdarzenie to powszechnie nazwane zostało *du-reformen*, choć nie skutkowało żadnym aktem prawnym (Melin 2007). Faktem jest, że mniej więcej od tego czasu w Szwecji powszechnie używa się właśnie tego zaimka w rozmowie, bez względu na wiek czy status rozmówcy. W ostatnich latach jednak trend uległ pewnej zmianie i forma liczby mnogiej (*ni*) powraca, w szczególności w restauracjach czy hotelach. Zaimek ten jednak używany jest w całkowicie odmiennej funkcji, niż pierwotnie: wyraża szacunek wobec drugiej osoby, traktowany jest jako zwrot o dużym nacechowaniu grzecznościowym.

Drugą ważną zmianą językową jest pojawienie się nowego zaimka osobowego *hen*, który nie implikuje płci referenta. W języku szwedzkim istniały cztery zaimki trzeciej osoby: dwa odnoszące się do osób: męskoosobowy *han* i żeńskoosobowy *hon* oraz dwa odnoszące się do referentów nieosobowych: *den* (w rodzaju tzw. ogólnym) oraz *det* (w rodzaju neutrum). Zmiany społeczne spowodowały, że powstała konieczność powstania zaimka osobowego, który nie niósłby konotacji płciowych. Próby asymilacji takiego zaimka stały się szczególnie silne na początku XXI wieku, choć początkowo spotkały się z dużym oporem nie tylko ze strony części społeczeństwa, lecz także organów językowych, w tym ówczesnej Komisji Języka Szwedzkiego *Språknämnden*, która w 2004 roku wyraziła opinię, że wprowadzenie zaimka *hen* jako zaimka neutralnego płciowo nie jest dobrym pomysłem (Jobin 2004, 25). Po kilku latach zaimek ten zyskał jednak taką właśnie funkcję, obecnie znajduje się

w słowniku wyrazów szwedzkich SAOL, gdzie podaje się jego dwa znaczenia: jako neutralne płciowo określenie osoby, o której się mówi oraz jako określenie osoby, która nie chce lub nie może być skategoryzowana jako mężczyzna lub kobieta. Asymilacja zaimka doszła do tego stopnia, że możliwe jest utworzenie form zależnych: dopełniacza (z morfemem „s”, zgodnie z paradygmatem odmiany rzeczowników i zaimków) czy formy przedmiotowej *henom*. Użycie zaimka *hen* nie jest jednak obowiązkowe we wszystkich kontekstach, gdy nadawca chce odwołać się do referenta bez implikowania jego płci. Nadal możliwe jest stosowanie dotychczasowych konstrukcji, takich jak *han eller hon* (on lub ona), *den* (zaimka osobowego z prototypową referencją nieosobową) czy generycznego zaimka *man*. Użycie zaimka *hen* zalecane jest jednak przez wiele instytucji: niektóre rady gminy wydały uchwały, w których ustalają, że formą zwracania się do mieszkańców korespondencji będzie forma ogólnopłciowa *hen*, uniwersytety w dokumentach dotyczących polityki językowej zalecają używanie tego zaimka w celu zachowania języka neutralnego płciowo, a jeden z największych związków zawodowych Szwecji (związek pracowników budownictwa *Byggnads*) dokonał nawet zmiany swojego statutu, zastępując męskoosobowy zaimek *han* neutralnym *hen*. Wydaje się to być szczególnie interesujące z uwagi na fakt, że 99% członków tego związku zawodowego stanowią mężczyźni (Sveriges Television 2014). Nie oznacza to, że zaimek ten jest w pełni akceptowany przez całe społeczeństwo szwedzkie. Nadal jest wiele osób, które reagują na niego negatywnie.

Podsumowanie

Polityka językowa Szwecji została ukształtowana w wyniku zmian społeczno-politycznych na przestrzeni wieków. Jej główne założenia zostały jednak wyraźnie sformułowane dopiero w XXI wieku, kiedy zatwierdzono cztery cele, odzwierciedlające sytuację społeczno-językową kraju: jego wielojęzyczność i wielokulturowość. Wraz z zatwierdzeniem celów polityki społecznej uchwalono pierwszą w Szwecji ustawę o języku, która ustaliła status języka szwedzkiego jako głównego języka w Szwecji, implikując niniejszym istnienie wielu innych języków, w tym oficjalnie uznanych języków mniejszości narodowych: fińskiego, meänkieli, jidysz, romani chib i saami. Instytucje szwedzkie wykonują szereg prac zmierzających do ułatwienia mieszkańcom korzystania z praw publicznych, m. in. Poprzez stosowanie prostego i zrozumiałego języka przez wszystkie instytucje administracji publicznej. Asymilację licznych imigrantów ułatwić ma nauka języka szwedzkiego, oferowana jako jeden z przedmiotów w szkole czy w formie bezpłatnych kursów dla dorosłych. Realizując zapisy ustawy o języku państwo szwedzkie umożliwia także dzieciom przybyłym do Szwecji z innych krajów, dla których językiem ojczystym nie jest język szwedzki, rozwijanie umiejętności w swoim języku w szkole. Dzieciom nie-

dawno przybyłym do Szwecji ułatwia się asymilację w środowisku szkolnym i skuteczną edukację poprzez oferowanie im nauki w tzw. klasach przygotowawczych. Rozwiązania dotyczące nauki języka szwedzkiego nie zawsze są jednak realizowane zgodnie z założeniami, gdyż często brakuje kompetentnych nauczycieli, w szczególności znających języki dzieci, jakie uczęszczają do danej szkoły. Nie należy zapominać, że szacuje się, że w Szwecji używa się na co dzień około 150 języków, stąd zapewnienie np. nauki języka ojczystego w każdym z nich jest trudne do realizacji.

W Szwecji działają poza tym liczne instytucje zajmujące się ochroną języka, które pełnią rolę doradczą, standaryzującą i upowszechniającą język szwedzki. Otwarte są one na zmiany językowe, jakie proponowane są przez użytkowników języka. Zmiany te podążają za ogólną sytuacją społeczną, jak np. wprowadzenie formy drugiej osoby liczby pojedynczej jako formy adresatywnej w wyniku demokratyzacji czy wprowadzenie zaimka neutralnego płciowo jako wynik tendencji społeczno-kulturowych do zmierzających do neutralizacji form językowych.

Bibliografia

- Bergman, B., i A.L. Nilsson. 1999. „Teckenspråket”. W zbiorze: Hyltenstam, K. (red.) *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur. 329–351.
- Eurostat. 2019. „Foreign-born population”. <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&language=en&pcode=tps00178> (dostęp: 3 marca 2020).
- Haugen, E. 1969. „Language planning, theory and practice”. W zbiorze: Graur, A. (red.) *Actes du Xe Congres International des Linguistes; Bucarest, 28 Aout – 2 Septembre 1967*. Bucarest: Editions de L’Academie de la Republique Socialiste de Roumanie. 701–711.
- Hyltenstam, K. 1999. „Svenskan i minoritetsspråksperspektiv”. W zbiorze: Hyltenstam, K. (red.) *Sveriges sju inhemska språk*. Lund: Studentlitteratur. 205–240.
- Institutet för språk och folkminnen 2019. „Milstolpar i svensk språkpolitik”. <https://www.isof.se/sprak/sprakpolitik/milstolpar-i-svensk-sprakpolitik/1997-2010.html> (dostęp 28 marca 2020).
- Jobin, B. 2004. „Svenskan är inte könsneutral”. *Språkvård* 4.4. 20–25.
- Melin, L. 2007. „Du-reformen som blev en jag-revolution”. *Språktidningen* 1. 18–21.
- Norrby, C. 2004. „Unga och gamla vill inte nia”. *Språkvård* 4.4. 26–34.
- Norrby, C., i G. Håkansson. 2007. *Språkinläring och språkanvändning. Svenska som andraspråk i och utanför Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Regeringskansliet. 2002. „Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket”. <https://www.regeringen.se/49bb9a/contentassets/36c88c95edf44b31be6cd524ec81bab1/del-3-mal-i-mun---for-slag-till-handlingsprogram-for-svenska-spraket-kap.-16-t.o.m.-bilaga-1> (dostęp 27 marca 2020).
- Regeringskansliet. 2006. *Klarspråk lönar sig. Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter*. Sztokholm: Regeringskansliet.
- Skolverket, 2016. *Allmänna råd om utbildning för nyanlända elever*. Sztokholm: Skolverket.
- Skolverket, 2020. „Rätt till modersmålsundervisning”. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/ratt-till-modersmalsundervisning> (dostęp 30 marca 2020).
- Skolverket. 2020. „Undervisning”. <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/loroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/timplan-for-grundskolan> (dostęp 30 marca 2020).
- Språkrådet. 2011. „Språklagen i praktiken”. <https://www.isof.se/download/18.1bc6136f1422723e4bfc23c/1529494267866/spraklagen-i-praktiken.pdf> (dostęp 28 marca 2020).

- Språkrådet. 2019. „Klarspråkstestet”. <http://www.isof.se/sprak/klarsprak/att-skriva-klarsprak/klarsprakstestet.html> (dostęp 28 marca 2020).
- Språkrådet. 2019. „Vad är språkvård?”. <https://www.isof.se/sprak/vad-ar-sprakvard.html> (dostęp 30 marca 2020).
- Språkrådet. 2020. „Språkrådet”. <https://www.isof.se/om-oss/kontakt/sprakradet.html> (dostęp 30 marca 2020).
- Statistiska Centralbyrån. 2020. „Folkmängd och befolkningsförändringar 2019”. <https://scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/statistiknyhet/folkmangd-och-befolkningsforandringar-20192/>. (dostęp 20 marca 2020).
- Svenska Akademien. 2020. „Historisk översikt”. <https://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/historisk-oversikt> (dostęp 25 marca 2020).
- Svenska Akademien. 2020. „Svenska Akademiens priser”. <https://www.svenskaakademien.se/akademiens-priser> (dostęp 30 marca 2020).
- Sveriges Riksdag. 2009. „Lag (2009: 724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk”. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724 (dostęp 30 marca 2020).
- Sveriges Riksdag. 2009. „Språklagen”. http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600 (dostęp 27 marca 2020).
- Sveriges Television. 2014. „Han blir hen hos Byggnads”. <https://www.svt.se/kultur/han-blir-hen-hos-byggnads> (dostęp 30 marca 2020).
- Teleman, U. 2002. *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Utbildningsdepartementet. 2011. „Skolförordning”. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skolforordning-2011185_sfs-2011-185 (dostęp 30 marca 2020).
- Utbildningsinfo. 2017. „Kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi)”. <https://www.utbildningsinfo.se/utbildning-for-vuxna/sfi-utbildning-i-svenska-for-invandrare-1.4076> (dostęp 30 marca 2020).